

INGLIZ TILIDAGI DO'STLIKNI IFODALOVCHI
FRAZEOLOGIZMLARNING O'ZBEK TILIDAGI O'XSHASH
BIRLIKLARI BILAN QIYOSI.

¹G'ofurova Mashxuraxon Odiljon qizi

¹Farg'ona davlat universiteti lingvistika(ingliz tili)
yo'nalishi magistranti

mashxuragofurova@gmail.com,

²Ismoilova Gulyora Xabibullo qizi

²Farg'ona davlat universiteti ingliz tili o'qitish
metodikasi kafedrasida o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7274002>

ARTICLE INFO

Received: 24th October 2022

Accepted: 01st November 2022

Online: 02nd November 2022

KEY WORDS

Frazeologiya, maqol,
oksimaron, folklor, leksem,.

ABSTRACT

Maqolada do'stlikni ifodalovchi frazeologizmlarning ingliz va o'zbek tilidagi o'xshash birliklari qiyosiy tahlil qilindi.

Hozirgi kunda ikki til yani ingliz tili va o'zbek tilini qiyosiy tahlil qilish masalasi tilshunoslik fani oldidagi muhim masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklar qiyosiy tadqiq qilindi.

Sintaktik sathlaridan farq qiluvchi alohida sathga xos birlik deyish frazeologik normani ham adabiy tilning boshqa normalari qatorida hisobga olishni talab etadi. Shuning uchun ham izohli lug'atlarda frazeologizmlarni ham qayd etish butun dunyo tilshunosligida tan olingan amaliyotdir. O'zbek tilining frazeologizmlari ham besh jildlik "O'zbek tilining izohli lug'ati" da (2006-2008) va bir jildlik "O'zbekcha-ruscha lug'at" da (1988) to'laroq aks etgan bo'lsa-da, bu lug'atlarda ham o'zbek tilidagi barcha iboralar qamrab olingan, deb bo'lmaydi. Frazeologizimlarning o'rganilish tarixi haqida gapirilganda, "frazeologiya" atamasi "fraz" so'zidan olingan bo'lsa-da,

turkiyshunoslikda dastlab bu atama turli ma'nolarni ifodalash uchun xizmat qilgan. XIX asrda yashagan turkiyshunos olim Mirza Kozimbek (1802-1870) o'sha davr an'alaridan kelib chiqib, rus tilida yozilgan boshqa tasviriy grammatikalarda bo'lgani kabi o'z asarida "fraz" so'zini jumla, gap ma'nosida qo'llagan.

Ismoilova Gulyora o'zining "Frazeologik birliklar klassifikatsiyasi" nomli maqolasida bir qator klassifikatsiyalarni tahlil qilib quyidagi xulosa bergan: barcha ko'chma ma'noda ishlatilib, nutqqa tayyor holda kirgan gap va birikmalar frazeologik birliklar hisoblanadi va barcha turg'un birliklar, maqol va hikmatli so'zlar, frazalar va idiomalar barchasini o'z ichiga oladi. Har bir tilning frazeologik qatlami o'sha til millatining madaniyati, urf- odat va yashash tarzidan kelib chiqib shakllanadi va o'z tilini boyitadi.

Frazeologiya tilshunoslikning mustaqil tarmog'i sifatida 20-asrning 40-yillarida

rus tilshunosligida paydo bo'lgan. Uning dastlabki shakllanishiga rus olimlari A. A. Potebnya, I. I. Sreznevskiy, A. A. Shaxmatov asarlarida asos solingan bo'lsa, barqaror (turg'un) so'z birikmalarini alohida tilshunoslik bo'limi — Frazzeologiyada o'rganish masalasi 20—40-yillardagi o'quvmetodik adabiyotlarda — Ye.D.Polivanov, S. Abakumov, L. A. Bulaxovskiy asarlarida ko'tarib chiqilgan. G'arbiy Yevropa va Amerika tilshunosligida Frazzeologiya tilshunoslikning alohida bo'limi sifatida ajratilmaydi.

O'zbek tilshunosligida frazeologiya sohasidagi tadqiqotlar o'tgan asrning 50-yillaridan boshlangan. Shu kungacha frazeologizmlar turli jihatlardan o'rganilgan (Sh. Rahmatullayev, B. Yo'ldoshev, A. Mamatov va boshqalar), Frazzeologiya bo'yicha bir necha lug'atlar tuzilgan (Sh. Rahmatullayev, M. Sodiqova), yozuvchilardan Abdulla Qodiriy, Abdulla Qahhor, Hamid Olimjon, Oydin, Said Ahmad asarlarining frazeologik tarkibi tadqiq etilgan. 70—80-yillarda SamDU qoshida frazeologik tadqiqotlarni muvofiqlashtiruvchi va maxsus to'plamlar chiqaruvchi markaz faoliyat kursatgan. Turkiy frazeologiyaning boshlovchilari turkiyshunos olimlar S.K.Kenesboyev va Sh.U.Rahmatullayevlar hisoblanishadi. Ularning o'tgan asrning 40-yillarining ikkinchi yarmi va 50-yillarda yuzaga kelgan tadqiqotlari turkiy tillar frazeologiyasining shakllanishi va taraqqiyotida katta rol o'ynaydi. Shundan keyingi 30-40 yil mobaynida turkiy tillardagi frazemalarni intensiv o'rganish bo'yicha muhim yutuqlar qo'lga kiritildi. Bu davrda S.N.Muratovning "Turkiy tillarda turg'un so'z birikmalari", Sh.U.Rahmatullayevning "O'zbek frazeologiyasining ayrim masalalari" (1966) kabi ishlari yaratildi. Rus

tilshunosligida bo'lgani singari turkiyshunoslikda ham frazeologiya doirasini tor va keng ma'noda tushunish hamon davom etib kelmoqda. Jumladan, akademik S.K.Kenesboyevning fikricha, frazeologiya doirasiga keng ma'noda barcha turg'un birikmalar (maqollar, matallar, idiomatik birikmalar, turg'un ideomatik guruhlar) kiradi. Ularni birlashtiruvchi umumiy xususiyat turg'unlik va tilda tayyor holda mavjudligidir. Frazzeologiya obyektini tor ma'noda tushunishning faol tarafdorlaridan biri, yirik turkiyshunos A.A.Yo'ldoshev edi. U frazeologiya obyektini tor doirada tushunilsa, "Frazzeologiyaning o'rganish doirasi aniqroq namoyon bo'ladi, undan haqli ravishda bo'linmas leksik birliklar, jumladan maqol, matal, hikmatli so'z va aforizmlar chiqib ketadi, chunki ular struktura jihatdan yaxlit holda qo'llanuvchi sintaktik birliklardir", degan fikrni olg'a suradi.

Har ikki tilda do'stlikka doir frazeologik birikmalarni ko'plab uchratishimiz mumkin. Ular aynan tarjimalari bilan bir-biriga mos kelmasa ham, ma'no jihatdan o'xshashlari mavjud. O'zbek tilida "Do'st boshingga kulfat kelganida bilinadi" maqolini ingliz tilidagi varianti "A friend in need is a friend indeed". Kimdir qiyin vaziyatga tushib qolganida eng yaqin, haqiqiy do'sti unga yordam berib, yonida turadi. Ushbu maqollar aynan bir xil bo'lmasa ham, ular o'rtasida ma'no yaxlitligi mavjud.

"There is no better looking-glass than an old friend " yoki " The eye of a friend is a good mirror"- "Do'st achitib gapirar dushman kuldirib". Do'st haqiqatni gapirgani sababli haqiqat achchiq tuyuladi. Dushman esa shirin gapirib, sirlaringizni bilib oladi, va sizning kamchiliklaringizni

o'zingizga aytmaydi, lekin ortingizdan gapirishi mumkin. Bu ingliz maqollarida mirror va looking-glass leksemasi ishlatilgan. Bu maqollarning o'zbek tilidagi ekvivalentida oksimaron uslubiy vositasi qo'llanilgan (do'st- dushman, achchiq-shirin). Yuqoridagi maqollarga ma'nodosh qilib, "The best mirror is my old friend" (Do'st do'stning oynasi) maqolini ham misol qilish mumkin. "A good friend is my nearest relation"- "Yaxshi do'st uzoq qarindoshdan yaxshi". Ushbu maqollar strukturasi aynan bir xil bo'lmasa ham ma'no jihatdan bir-biriga yaqin.

Birds of a feather flock together. - O'xshatmasdan uchratmas. Qushlarning xatti-harakatlari ingliz maqolida inson do'stligi bilan o'xshashlik sifatida qabul qilingan, o'zbek tilida esa noma'lum mavzuga ega bo'lgan qisqa jumla tarkibi ishlatiladi. Ob'ekt elliptik bo'lgan jumla tuzilishi deyarli barcha maqollarga xos bo'lganligi e'tirof etiladi, o'zbek millatiga tegishli. Bundan tashqari, qiziqarli faktlarga ko'ra, yuqorida keltirilgan ikkala maqol ham XVI asrda arab tilidan kelib chiqqan. Tilda ko'plab sinonim so'zlar va iboralar mavjud, maqollar bir-biriga sinonim bo'lishi mumkin. Ba'zan ularning ma'nolari o'xshash va ular kontekstda bir-birining o'rnini bosishi mumkin. Shu bilan birga, ko'pgina sinonim maqollar, hatto semantik jihatdan bir-biriga o'xshash bo'lsa ham, mutlaq sinonim bo'la olmaydi. Chunki, ularning ma'nolari bo'yicha ekspresivlik ma'lum darajada bir-biridan farq qiladi, binobarin, ular har xil holatlarda va vaziyatlarda qo'llaniladi - shuning uchun ular har xil pragmatik va sotsiologik xususiyatlarga ega: ularning ba'zilari asosan rasmiy holatlarda, ba'zilari esa ko'pincha norasmiy suhbatlarda paydo bo'ladi. Yuqorida

keltirilgan maqollar bir nechta sinonimlarga ega bo'lsa-da, ular kontekstda bir-birining o'rnini bosa olmaydi, aks holda semantik yoki uslubiy muvozanat taxminan buziladi.

A man is known by the company he keeps. - Do'sting kimligini ayt, sening kimligingni aytaman. Ushbu maqollarda insonning fazilatlarini uning qanday do'stlari borligi bilan belgilanadi, deyilgan. Semantik nuqtai nazardan, bu ikkita maqol bir-biriga o'xshab ko'rinadi, ammo ularning pragmatik xususiyatlari har xil: inglizcha maqol odatda ko'proq rasmiy va adabiy uslublarda ishlatiladi, o'z navbatida o'zbekcha asosan nutq nutqida qo'llaniladi.

A friend in court is better than a penny in purse. - Boylik boylik emas, birlik boylik. Yani bizning molu davlatimiz ko'pligi bu bizning boy ekanligimizni anglatmaydi. Aksincha, atrofdegilar bilan do'stlashib, birdamlikdaliginiz haqiqiy boylik ekanligi bu maqollarda aytib o'tiladi. Ushbu maqollarning asosiy ma'nosi do'stlik puldan ko'ra qimmatroq yoki zarurroq, bu haqiqiy boylik ekanligini anglatadi. "Penny" madaniyatining mavjudligi uning ingliz millatiga mansubligini isbotlaydi. Ingliz madaniyati do'stlikni valyuta bilan taqqoslaydi va do'stlar tinlardan yaxshiroq deb aytadi; do'st bo'lish o'zbek boyligidagi haqiqiy boylikka tenglashtiriladi.

It is good to have some friends both in heaven and hell. - Do'sting yoningda bo'lsa, ishing oson bitadi. Inglizcha maqol "jannat" va "do'zax" madaniyati tufayli kuchli ekspresivlik va ta'sirchanlikka ega, shu bilan birga ular diniy so'zlar va semantik qarama-qarshiliklar (antonimlar). Ushbu so'zlarning mavjudligi ushbu maqolning lingvokultural va pragmatik xususiyatlarini anglatadi. O'zbek tilidagi maqol ingliz tiliga

nisbatan majoziy ma'noga nisbatan sodda tuzilishga va so'zma-so'z ma'noga ega.

Be a friend to thyself and others will befriend thee. - O'ziga boqmagan, o'zgaga yoqmas (Agar kishi o'ziga (uning fe'l-atvori yoki fe'l-atvoriga) e'tibor bermasa, boshqalari uni yoqtirmaydi). Qadimgi ingliz tiliga tegishli bo'lgan maqolada ingliz so'zlarining eski shakllari ("o'zingiz", "do'st", "sen") mavjud. Bu shuni ko'rsatadiki, ushbu maqol xalq tomonidan qadimdan qo'llanilib kelinmoqda va hozirgi kunda ham u tez-tez ishlatib kelinmoqda. Ushbu ikkala maqol shuni anglatadiki, agar inson o'zini hurmat qilsa va o'zini yomon ishlardan saqlasa, u ko'plab do'stlarni oladi.

Friends are made in wine and proved in tears.. - Do'st kulfatda bilinar (Do'st qiyinchilikda sinovdan o'tkaziladi). "Sharob" madaniyati baxt va "ko'z yoshlar" -xafagarchilik ma'nosida ushbu ingliz maqolida metafora sifatida berilgan, boshqa tomondan o'zbekcha variant qisqa ma'noda ushbu ma'noni beradi.

Do'stlik haqida o'zbek tilida ko'plab maqollar mavjud, ularning tenglamalarini boshqa tillarda uchratib bo'lmaydi, buning

asosiy sababi shundaki, do'stlik haqidagi ko'plab o'zbek maqollari o'zbek madaniyatini ifoda etadi va ular milliy madaniyatlarga ega: Do'stsiz boshim - tuzsiz oshim (My head without friend - my palov (an Uzbek traditional meal) without salt). Sipoxiydan oshnang bo'lsa, yoningda boltang bo'lsin. (If your friend is a sipohiy (a type of a soldier in the Uzbek culture), you should carry an axe). Mard kurashda bilinar, do'st tashvishda (A brave man is tested in kurash (an Uzbek sport), a friend in trouble)

XULOSA

O'zbek tilida do'stlikni ifodalovchi birliklar juda ham ko'p, ayrimlarini ingliz tilidagi ekvivalentini topish qiyin, shunday bo'lsa ham yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatdiki, ingliz va o'zbek tillari ham juda maqollarga boy hisoblanadi. Ularda frazeologizmlar struktural jihatdan alohida ifodalangani bilan ularning tarbiyaviy ahamiyati bir xil bo'ladi. Qiyosiy tilshunoslik, tarix va boshqa fanlar tajribalarning ham ahamiyatli jihati shu kabi o'xshashlik va farqli tomonlarni izlab topish hisoblanadi.

References:

1. Jumaniyozov, S. A. (2020). Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ona tili fanini o'qitishda ona tilidan sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish. *Science and Education*, 1(Special Issue 2).
2. Shayxislamov, N. Z., & Makhmudov, K. S. (2020). Linguistics and Its Modern Types. *Academic Research in Educational Sciences*, 1(1), 358-361.
3. Shofqorov, A. M., & Shayxislamov, N. (2020). Ona tili ta'limda lingivistik mashqlarning o'rni. *Science and Education*, 1(Special Issue 2).
4. Усербай, Б. (19102). Мустақил таълим - талаба билимининг асоси. Туркий халқлар фольклори, адабиётшунос ҳамда тилшуносликнинг аҳамиятли масалалари: Халқаро конференция, 1(1), 105-108.
5. Makhmudov, K. (2020). Innovative Cluster of Pedagogical Education: Common Goals and Specific Interests. *Academic Research in Educational Sciences*, 1(2), 182-187
6. Mieder W. *International Proverb Scholarship*. New York: Garland Publishing, 1993. P. 27-63.

7. Abrahams R.D. Proverbs and proverbial expressions. In R. M. Dorson (Ed.), Folklore and folklife. Chicago, 1972. P. 117-127.
8. G Ismoilova, FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR KLASSIFIKATSIYASI, Журнал иностранных языков и лингвистики, 2021